

ПЕРШИЙ ОСВІТНІЙ ЖУРНАЛ ПОЛТАВЩИНИ (ДО СТОРІТЧЯ ЗАСНУВАННЯ “ПЕДАГОГІЧЕСКОГО ЖУРНАЛА ДЛЯ УЧАЩИХ НАРОДНЫХ ШКОЛ ПОЛТАВСКОЙ ГУБЕРНИИ” (1914–1918 рр.))

В. В. Пилипенко

Статтю присвячено освітньому виданню “Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии”, що виходило друком у 1914–1918 рр. у Полтавській губернії. Проаналізовано основний зміст та рубрики журналу, схарактеризовано провідні теми статей. Доводиться, що заснування “Педагогического журнала...” стало непересічною подією для учителів Полтавщини, оскільки вони отримали змогу на постійній основі ознайомлюватися з найновішими відомостями освітньої галузі та висловлювати власні думки і пропозиції на сторінках спеціалізованого видання. На основі аналізу опрацьованих матеріалів визначено подальші шляхи використання журналу як джерела історико-педагогічних досліджень.

Ключові слова: “Педагогический журнал...”, наочність, освіта, Полтавська губернія, публікація, рубрика.

Пилипенко В. В. Первый образовательный журнал Полтавщины (к столетию основания “Педагогического журнала для учащихся народных школ Полтавской губернии” (1914–1918 гг.))

Статья посвящена образовательному изданию “Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии”, выходящему в печать 1914–1918 гг. в Полтавской губернии. Проанализированы содержание и рубрики журнала, охарактеризованы ключевые темы статей. Доказывается, что основание “Педагогического журнала...” было важным событием для учителей Полтавской губернии, потому что они получили возможность на постоянной основе быть в курсе новаций в образовательной среде и высказывать свои мнения и предложения на страницах специализированного издания. На основе анализа обработанных материалов определены последующие пути использования журнала как источника историко-педагогических исследований.

Ключевые слова: “Педагогический журнал...”, наглядность, образование, Полтавская губерния, публикация, рубрика.

Pylypenko V. First Journal of Education in Potava Region: for the 100-th anniversary of “Pedagogical journal for staff of public schools of Poltava Governorate”, 1914 – 1918

Article is devoted to educational periodical “Pedagogical journal for staff of public schools of Poltava Governorate”, printed between 1914 and 1918 years in the Poltava Governorate. The journal’s content and rubrics are analyzed. Journal of education dealing with all aspects of the pedagogy was great event for teachers; it also gave them the opportunity to share their thoughts and ideas. Author proposes to use journal’s archive as the source for the further research.

Keywords: “The Pedagogical journal...”, visual aids, education, Poltava Governorate, publication, rubric.

*“...чтобы на страницах его все чаще
и чаще пестрели подписи учителей...”.*

*Н. Анастасьев (із вітальної статті “С Новым годом!”,
“Педагогический журнал...”, 1915 р., № 1)*

Постановка проблеми. У сучасних умовах становлення вітчизняної освіти на новий рівень виходить аналіз педагогічної преси. Сучасне освітнє видання має поєднувати найновіші підходи до навчання та виховання особистості та національну традицію. Пошук якісних джерел для творення педагогічних видань спрямований до іноземних прикладів, що стали успішними в часи масового оцифрування інформації та підвищення швидкості її поширення. Водночас важливо використовувати і віт-

чизняний історико-педагогічний досвід функціонування освітньої періодики, оскільки й в українській історії є значна кількість позитивних прикладів створення та поширення педагогічних видань, що мали значну популярність серед читачів.

Одним із найяскравіших прикладів діяльності вітчизняної освітньої преси був вихід на початку ХХ ст. на Полтавщині “Педагогического журнала для учащихся народных школ Полтавской губернии” (далі “Педагогический журнал...”). Упродовж

Пилипенко Вадим Валерійович, аспірант кафедри соціальної і корекційної педагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

лише чотирьох років існування (1914–1918) часопис стає провідним освітнім виданням регіону. Його читачами були майже всі вчителі губернії, активно долучаючись до підбору матеріалів номерів та окреслення кола актуальних для освітян Полтавщини питань. Слід наголосити, що на початку ХХ ст. Полтавська губернія простягалася від Борисполя на заході до Костянтинограда на сході, на півночі сягала Прилук і Ромен.

Титульний аркуш
“Педагогического журнала...”
за 1916 р., № 3 (20)

Значний обсяг наукових досліджень, присвячених історії розвитку вітчизняної педагогічної преси, не дає цілісної картини історичного розвитку “Педагогического журнала...” як одного з помітних вітчизняних зразків освітньої періодики. Із методологічної точки зору важливими є статті, у яких автори висвітлюють історію педагогічної преси загалом або окремих видань, що діяли в інших регіонах України. Серед них слід виділити праці Т. Букшиної, Н. Горбенко, С. Лободи. Окреме місце посідають роботи вітчизняних дослідників історії педагогічної думки на сторінках освітніх видань, зокрема праці Н. Гупан, Л. Домбровської, І. Зайченко, О. Сухомлинської та інших. У контексті вивчення історії педагогічної преси Полтавщини особливу увагу привертає дослідження С. Клепка та Н. Ялівець, присвячене розгляду історичної єдності “Педагогического журнала...” та “Постметодики” (журналу Управління освіти і науки та Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, що почав виходити 1993 р., майже через вісім десятиліть після “Педагогического журнала...”). Окрім цього, значний внесок у вивчення полтавських освітніх видань належить О. Лавріненку, В. Ревегуку, Н. Побірченко та іншим. Однак можемо констатувати, що значну кількість важливих питань стосовно історії заснування, змісту та функціонування “Педагогического журнала”,

якому цього року виповнюється 100 років, не розкрито.

Метою статті є аналіз історії видання та змісту “Педагогического журнала...” як одного з провідних прикладів вітчизняної педагогічної преси початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Розкриваючи науково-інформаційний потенціал зазначеного видання, перш за все слід звернути увагу на суб’єктивні фактори, що мають пряий вплив на можливість дослідження журналу як предмета або джерела для здійснення наукової розвідки. За радянських часів “Педагогический журнал...” вважався “буржуазним” виданням, що створювало навколо нього своєрідний науковий вакуум. У наш час ознайомитися з усіма номерами журналу, що вийшли впродовж 1914–1917 рр., можна в Державній науково-педагогічній бібліотеці імені В. Сухомлинського. Тут же збереглися і два (1-й та 3-й) із трьох номерів правонаступника “Педагогического журнала...” – видання “Нова школа”. Пошук у інших бібліотеках та архівах другого номера освітнього щомісячника результатів не дав.

На Полтавщині найповніше “Педагогический журнал...” представлений у фондах Державного архіву Полтавської області. Там знаходяться такі номери видання: за 1915 р. – усі номери (12); за 1916 р. – № 3, 6–7 (немає титульного аркуша), № 11 (частково), № 12; за 1917 р. – № 7–12 (номери за друге півріччя – у двох примірниках); за 1918 р. (під назвою “Нова школа”) – № 1 і 3. Збережені номери перебувають у належному стані та можуть використовуватися науковцями.

У Полтавській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. І. П. Котляревського збереглися окремі випуски журналу за 1916–1917 рр. Зокрема, 4–11-й номери 1916 р., номери за друге півріччя 1917 р. та одне із чисел без обкладинки. Звіривши його зміст із повною збіркою журналу, ми виявили, що це № 2–3 за 1917 р.

Доступні матеріали дають широкі можливості для відтворення важливих історико-педагогічних процесів епохи та проведення глибоких наукових досліджень “Педагогического журнала...” як самобутнього освітнього видання.

Традиції української освітньої періодики на Полтавщині беруть початок із середини ХІХ ст., коли група небайдужої вітчизняної інтелігенції розпочала роботу над виданням та поширенням журналу “Основа”. Над ним працювали колишні кирило-мефодіївці, котрі змогли знову об’єднатися у Петербурзі. Прикметно, що більшість статей “Основи” написані полтавцями. Одним із постійних авторів видання був О. Кониський, який друкувався і під власним іменем, і під псевдонімами. Тому не дивно, що найбільше передплатників “Основи” – з Полтавщини. Видання не було вузькопрофільним, але освітня проблематика займала одне з провідних місць на його сторінках.

На початку ХХ ст. представники полтавської інтелігенції продовжили закладені

фундаторами “Основи” традиції. Тоді у Полтаві вперше у вітчизняній історії розпочало роботу спеціалізоване видавництво педагогічної літератури “Український учитель”. Група провідних освітян, серед яких М. Дмитрієв, Г. Маркевич, Панас Мирний, Г. Шерстюк, видала у 1906–1908 рр. 16 назв книг педагогічного спрямування [6, с. 53].

Зміст “Педагогического журнала...” за 1915 р., № 4 (9).

Фото з архіву Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського

Полтавець Г. Шерстюк продовжив активну просвітницьку роботу в Києві, де у 1910–1914 рр. видавався єдиний у тогочасній Наддніпрянській Україні освітній журнал “Світло”. На його сторінках друкувалися такі відомі діячі вітчизняної освіти: Х. Алчевська, В. Прокопович, С. Русова, С. Сірополко та інші. Серед авторів особливу увагу привертає прізвище відомого громадського та освітнього діяча, журналіста С. Сірополка, який був чи не найактивнішим борцем за становлення української освіти в Києві під час Революції 1917–1921 рр. Журнал “Світло” виходив до 1917 р., згодом його традиції продовжило видання “Вільна українська школа”, яке, щоправда, припинило існування 1919 р. У 1996–2003 рр. спроба відновити роботу журналу “Світло” при Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному інституті ім. Г. Сковороди не мала успіху.

Як бачимо, полтавці перебували в епіцентрі вітчизняних освітніх процесів другої половини XIX – початку XX ст. і брали на себе ініціативу з поширення українських педагогічних ідей серед простого населення та громадських діячів. Така небайдужа позиція полтавської інтелігенції щодо розвитку освітньої преси та практична необхідність місцевого вчителства у методичному журналі стали запорукою появи нового видання – “Педагогического журнала...”. Полтавські вчителі вперше розпочали широке обговорення необхідності заснуван-

ня в губернії власного освітнього журналу на педагогічних курсах, організованих губернським земством у 1909 р. [14, с. 2]. Освітяни наголошували на необхідності отримання можливості регулярного обміну педагогічним досвідом між учителями губернії. Вони звертали увагу на те, що курси охоплюють лише невелику частину освітян, а новостворене педагогічне видання могло б стати корисним для всіх учителів губернії.

Зрештою, 5 грудня 1913 р. після тривалого обговорення на засіданні зборів Губернського земства було вирішено розпочати видавати “Педагогический журнал...” “при губернской управе” з вересня 1914 р. [13, с. 141].

Заснування “Педагогического журнала...” збіглося зі складним у неоднозначним періодом в історії. Видання публікувалося за часів Першої світової війни та Національної революції в Україні. Важкі суспільно-політичні умови, без сумніву, впливали на діяльність редакції, але ентузіазм і професіоналізм працівників журналу стали основою забезпечення освітян регіону власним методичним виданням.

Перший випуск журналу мав вийти у вересні 1914 р. Однак через початок війни він був надрукований тільки в жовтні [5, с. 15]. Редакційна колегія видання поставила за мету опублікувати весь запланований матеріал до Нового року, тому впродовж трьох місяців вийшли друком п’ять номерів. Вони були символічно пронумеровані місяцями: серпень, вересень, жовтень, листопад, грудень.

Успішний початок став запорукою стабільного виходу журналу протягом наступних трьох років. Загалом друкувалося до 12 випусків на рік (щоправда, планувалося 12–18), обсягом 70–80 сторінок кожен. Регулярність виходу за такого значного обсягу свідчить про злагоджену роботу редакторів видання та його постійне поповнення новими матеріалами.

Уже перші номери журналу здобули широку популярність серед педагогів Полтавської губернії. Тираж становив 3 000 примірників, що давало змогу поширити видання серед учителів, інспекторів, наглядців та інших працівників освіти. У редакції лишалися 10–15 журналів кожного випуску, інші надсилалися читачам [5, с. 15]. Запорукою успіху стала налагоджена система розсилки в навчальні заклади. Педагогічне бюро Полтавського губернського земства, отримавши всі необхідні дозволи міністерства народної освіти, організувало розсилку через повітові земства губернії. До цієї ініціативи були залучені майже всі народні школи Полтавщини, винятком стали лише окремі повіти, з якими бюро через суб’єктивні причини не уклало домовленостей. Для того, щоб освітяни цих навчальних закладів також отримували номери журналу, бюро видало розпорядження про розсилку окремим школам нових випусків казенною поштою [5, с. 15]. Усі учителі губернії забезпечувалися журналом безкоштовно, для працівників інших галузей можливою була річна передплата за

ціною 2 рублі з пересилкою [11, с. 1]. Таким чином, у перший рік існування “Педагогический журнал...” став провідним методичним виданням Полтавської губернії, що розсилалося навіть у найвіддаленіші навчальні заклади регіону.

Хоча не обійшлося і без критичних коментарів, присвячених першим номерам журналу. Антиклерикальний характер освітнього видання помітно обурило місцеве духовенство, тому на сторінках “Полтавских епархиальных ведомостей” було опубліковано анонімну “Библиографическую заметку”, присвячену виходу нового освітнього видання. Автор цієї статті віддає належне важливості та користності започаткованої роботи. Відзначив гостру необхідність продовження започаткованої роботи. Але під час аналізу змісту “Педагогического журнала...” він гостро розкритикував його світський характер. Наголошував на неприпустимості написання статей, присвячених використанню в школі наочності, поза характеристикою художніх картин, створених за сюжетами Старого та Нового Заповітів. Окрім цього, наголошував на потребі релігійної складової виховних матеріалів журналу, що мало б позитивно впливати на формування свідомості учнів [3, с. 2689–2692]. Редактори журналу достатньо ліберально вирішили цю проблему. Щоб не вступати в невігідний для обох сторін конфлікт, вони надали місцевому духовенству всі можливості на рівних з іншими авторами друкуватися в журналі. Це жодним чином не вплинуло на основоположні принципи освітнього видання, а, навпаки, урізноманітнювало його зміст.

1915 р. став найпродуктивнішим за всю історію видання. Вчасно вийшли друком усі заплановані 12 номерів. Але вже наступного 1916 р. через фінансові труднощі довелося об’єднати частину номерів другого півріччя.

Револьюційні події 1917 р. принесли зміни і в діяльність “Педагогического журнала...”. На сторінках видання почали з’являтися статті, присвячені розбудові української школи. Говорилося про підвищення відповідальності педагогів на місцях, адже саме вони, а не автори урядових ініціатив, доносять основи громадянського виховання до учнів.

22 червня 1917 р. відбулося Позачергове зібрання Полтавського Губернського земства, на якому розглядалася доля “Педагогического журнала...” за нових суспільно-політичних умов. Однозначно було підтверджено необхідність продовження функціонування журналу та його співпраці з учительським персоналом. Але було зроблено наголос на переведенні журналу в русло української педагогіки. До кінця 1917 р. видання мало працювати у двомовному форматі з поступовим переважанням українського матеріалу. З 1918 р. журнал повністю переходив на українську мову публікацій. Було прийняте рішення і про адміністративні зміни в редакційній колегії видання. Так, на чолі журналу могла бути лише людина з якісним досвідом літературної та педагогічної роботи [4, с. 15].

Задекларовані ініціативи не були реалізовані повною мірою. Через матеріальні труднощі в другому півріччі 1917 р. вийшов лише один об’єднаний номер журналу за шість місяців.

На початку 1918 р. в журналі відбулися значні структурні зміни. Із цього часу він отримав назву “Нова школа”. На відміну від “Педагогического журнала...”, на сторінках перейменованого видання публікувалися здебільшого статті провідних діячів освіти регіону. Воно стало більш академічним, відходило від учительської повсякденності. Таке реформування змісту журналу диктувалося практичною необхідністю розроблення вітчизняних основ освіти та їх теоретичного обґрунтування у педагогічній літературі. “Нова школа” залишалася провідним освітнім виданням серед учителів губернії, але паралельно її почали широко використовувати у підготовці майбутніх педагогів. Відомо, що студенти Полтавського учительського інституту використовували “Нову школу” для підготовки до практичних занять із педагогічних дисциплін [7, с. 107]. Перейменоване видання проіснувало лише чотири місяці. Причиною слугувала складна суспільно-політична ситуація в УНР, що на початку 1918 р. ускладнилася військовим протистоянням з Росією та неоднозначними стосунками із західними союзниками. Не видається дивним припинення існування освітнього видання в цей період. За цей час редактори змогли опублікувати три номери журналу. Останній вийшов у березні 1918 р.

Упродовж існування “Педагогического журнала...” сформувалися й утвердилися традиційні рубрики, які в кожному номері поповнювалися актуальною інформацією. Уже в першому номері було запропоновано для широкого читацького обговорення умовну структуру журналу. Редактори пропонували скомпонувати у виданні такі основні складові: по-перше, ознайомлення вчителів із ключовими освітніми новинами країни та регіону, найцікавіші статті з інших провідних педагогічних видань Російської імперії та відповіді редакторів журналу на запитання, що хвилюють учителів Полтавщини; по-друге, “для внесення живої струї...” – статті місцевих педагогів, у яких вони могли вільно відображати тодішні реалії освіти та пропонувати шляхи її розвитку [14, с. 2–3]. Запропонована редакторами схема заклала основу майбутніх рубрик журналу та відповідає ключовим пріоритетам освітнього видання.

На перших сторінках часопису зазвичай розміщувалися матеріали з рубрики “Законодавчі постанови та урядові розпорядження”. Тут учителі губернії могли ознайомитися з новими освітніми нормативно-правовими актами. Часто в цій рубриці друкувалися й інші важливі матеріали, що мали офіційний статус. Зокрема, у четвертому випуску за 1917 р. циркуляри міністерства народної освіти знаходилися лише наприкінці рубрики. Першими друкувалися урядові повідомлення з українського питання, звернення Тимчасового уряду

до українського народу та Універсали української Центральної Ради [10, с. 1]. Ураховуючи реалії поширення інформації в перші десятиліття ХХ ст., слід наголосити, що ця рубрика мала важливе значення для читачів. У багатьох провінційних населених пунктах “Педагогический журнал...” був чи не єдиним джерелом інформації, з якого місцеві жителі могли дізнатися про події в державі. Тому публікація ключових нормативно-правових актів привертала увагу до журналу не тільки вчителів, а й усіх небайдужих жителів провінції, що значно розширювало коло прихильників видання.

Також педагоги губернії відчували потребу володіти актуальною інформацією місцевих органів управління освітою. Тому виправдано, що і друга рубрика – “Діяльність земства в галузі народної освіти” – мала офіційний характер. Тут друкувалися постанови та розпорядження земських зборів в галузі освіти. Слід наголосити, що із 1917 р. ця рубрика перетворилася із ознайомчо-наказової на звітну. У 1914–1916 рр. тут переважно публікувалися імперативні документи, що мали адміністративний характер. Револуція 1917 р. значно вплинула на інформаційне наповнення рубрики. Після Лютневої революції редактори почали розміщувати значну кількість описових матеріалів про проведення зборів та засідань, що демонструвало гласність освітніх процесів у губернії. Окрім цього, регулярно почали з'являтися звіти про роботу Педагогічного бюро за окремі часові проміжки, відтак читачі мали змогу проаналізувати результати діяльності освітніх установ Полтавщини.

“Педагогический журнал...” засновувався як видання методичного характеру про школу і для школи. Тому основна маса корисної інформації для вчителів розташовувалася в наступних розділах.

Цікаві та оригінальні матеріали публікувалися в рубриці “Життя школи”. Тут друкували здебільшого статті місцевих педагогів. Значна частина публікацій присвячувалася повсякденному життю вчителів та учнів, обміну враженнями про проведені в губернії освітні заходи. Такі публікації були найпопулярнішими серед читачів, адже показували реалії шкільного життя зсередини. Багато учительських статей присвячувалося дидактичним проблемам. Освітняни ділилися власним досвідом упровадження різних методів навчання, вказували на недоліки програм та звертали увагу на типові помилки під час викладання предметів.

Найчастіше статті стосувалися викладання граматики, арифметики та Закону Божого. Ці предмети вважалися пріоритетними у більшості навчальних закладів, що давали початкову освіту.

Важливою і цікавою для читачів була рубрика “Педагогічні журнали”. У ній передруковувалися найактуальніші публікації з освітніх видань Російської імперії. Таким чином, читач полтавського “Педагогического журнала...” мав змогу ознайомитися з освітніми процесами в різних регіонах

країни, порівнювати здобутки педагогів та обмінюватися досвідом. Привертає увагу, що редактори журналу не обмежувалися петербурзькими чи московськими публікаціями. Вони шукали цікаві матеріали для місцевих читачів у інших губернських педагогічних виданнях. Низку статей передруковували з журналів “Воспитание и обучение”, “Народный учитель”, “Школа и жизнь” та інших. Слід наголосити на деякому вільнодумстві, що характеризувало освітню сферу досліджуваного часу, адже навіть серед матеріалів, узятих з інших журналів, значна кількість мала відверто критичний характер. Серед них слід виділити статтю анонімного автора “Материальное положение учащихся”. У ній гострій критиці піддається становище учителів у Російській імперії. Наголошується на неприпустимості наявного рівня оплати праці освітян. Щоб не бути голосливим, автор наводить статистичні дані цін на 1915 р. та виводить із них мінімальні витрати педагогів із родиною. Унаслідок обчислень вийшов загальний дефіцит 37 рублів, або 10 % річного заробітку [8, с. 41]. Таким чином, автор статті звертає увагу на те, що на початку ХХ ст. педагог у Російській імперії був залишений державою без елементарних матеріальних гарантій свого добробуту, унаслідок чого більшість молодих освітян професію учителя розглядали як окремих вимушений етап у житті [7, с. 43].

В окремих статтях рубрики “Педагогічні журнали” висвітлювався закордонний педагогічний досвід, зверталася увага на прогресивні тенденції освіти європейських країн та США. Але й публікації, присвячені іноземним досягненням освіти, мали критичний характер та залишали читачеві можливість сформулювати власне ставлення до закордонного досвіду.

Заключною рубрикою була “Місцева хроніка”. У ній публікувалися короткі замітки, статті місцевих учителів або звіти освітніх закладів Полтавської губернії. Матеріали мали оглядовий характер. У них у лаконічній формі повідомлялися ключові освітні новини краю: інформації про проведені заходи, привітання, некрологи тощо [9, с. 65]. Тематика матеріалів цієї рубрики була надзвичайно широкою та несистематизованою, охоплюючи різноманітні матеріали, що поєднувалися винятково місцевим походженням.

Наприкінці кожного з номерів розміщувалися комерційні оголошення та короткий огляд педагогічних видань Російської імперії з їх реквізитами для передплати.

Для багатьох учителів, які працювали далеко від великих міст, “Педагогический журнал...” став чи не єдиним засобом самоосвіти та якісного підвищення методичного рівня. Видання не просто виконувало інформативну роль, оскільки його редактори намагалися якнайбільше залучити до створення нових номерів учителів-практиків, яким пропонувалося обмінюватися досвідом, новинками, подавати пропозиції на обговорення освітян. У новорічному зверненні до вчителів Полтавщини педагог

Н. Анастасьєв, підсумовуючи перший рік роботи журналу, наголошував, що кожен із його номерів – це результат спільної праці всіх небайдужих освітян Полтавщини. Але й надалі він закликав учителів: “До роботи!” [2, с. 4]. Розуміючи, що для більшості з них написання статей стане новою справою, Н. Анастасьєв намагався підбадьорити майбутніх авторів: “Не смущайтесь тем, что написанное вами будет неправильно, ошибочно, – если будете обсуждать, то найдете истину. Не ошибается только тот, кто ничего не делает” [2, с. 3].

Редактори переймалися проблемою актуальності статей, що друкувалися в журналі. Для них основним критерієм публікації була зацікавленість читачів у тих чи інших питаннях. Кожна з публікацій мала відображати ту чи іншу важливу для вчителів проблему. Тому, щоб розвіяти будь-які сумніви педагогів щодо можливої відповідальності за “гостроту змісту” статей, матеріали могли бути опубліковані під псевдонімом або взагалі без підпису [11, с. 1]. Автори використовували це право, тому значна частина публікацій виходила з підписами: “А. Б.”, “Е. М.”, “Народный учитель”, “Учительница” тощо.

Проведені заходи з метою залучення місцевих педагогів до написання нових матеріалів для журналу дали свої результати. На сторінках видання з’явилася значна кількість статей, у яких автори виносили на обговорення питання, що хвилювали вчителів “на місцях”. Зокрема, автор “Учительница” опублікувала статтю під назвою “Недостаток школ”. У ній розглядається проблема забезпечення для населення можливості навчатися. Авторка наголошувала, що в селах значна частина дітей шукає можливість отримати освіту, бо вбачає практичну необхідність грамоти у повсякденному житті. Відзначається, що у практику простого населення ввійшли листування між рідними, огляд преси та інші заняття, які потребують хоча б мінімальних знань [17, с. 44]. Розглядається і необхідність жіночої освіти, адже на початку ХХ ст. суспільна роль жінок значно зросла. Вони почали виїжджати за межі власних населених пунктів, відвідувати громадські заходи. Усе це передбачало певний рівень грамотності та, як наслідок, забезпечення освітніми послугами населення жіночої статі нарівні з чоловіками. Як бачимо, у статті простої провінційної вчительки, що була написана на основі її професійного досвіду, розкрито широкий спектр освітніх проблем епохи.

Такі статті не були поодинокими. Зокрема, учитель, що підписувався псевдонімом “А. Б.”, запропонував читачам статтю “Из воспоминаний и бесед по поводу детского театра в начальной школе” [1, с. 21]. У ній автор на основі власного досвіду обґрунтовував необхідність упровадження гуртків театрального мистецтва в школи. Він наголошував, що позитивний досвід діяльності шкільних театрів є не тільки за кордоном (автор достатньо ознайомлений із практикою діяльності шкільних театрів у Англії), а й у сусідній Харківській губернії.

Педагог звертав увагу, що зазвичай відмови від відкриття таких гуртків ґрунтувалися на нікчемних аргументах: брак у навчальних закладах костюмів, декорацій і підготовлених режисерів. Учитель писав, що костюми й декорації можуть бути створені самими учнями, що мало б для них додаткову навчальну користь, а в основі режисури могла б бути дитяча фантазія та вчительський ентузіазм [1, с. 26]. Такий театр слугував би хорошою професійною перевіркою для вчителів. Освітнянин зазначав, що лише вихователь, який зможе зацікавити дітей театральною діяльністю, може стати справжнім “народним учителем” та заручитися неабияким авторитетом батьків, адже вони зможуть на власні очі побачити результат роботи педагога [1, с. 28].

Взаємодія вчителя з учнями та громадою була однією із найпопулярніших тем на сторінках “Педагогического журнала...”. Редактори не обмежували публікацією матеріалів, що критикували освітні реалії початку ХХ ст. У виданні розуміли, що для педагогів важливо не тільки обговорювати актуальні проблеми, а й отримувати через журнал методичну допомогу, розширювати світогляд, стежити за освітніми новинами тощо.

Привертає увагу міждисциплінарний аспект статей “Педагогического журнала...”. Значну їх частину присвячено впровадженню наочності під час навчання. Освітняні всіх фахів однаковою мірою наголошували на важливості роботи учнів з наочною. Наприклад, учитель під псевдонімом “К” із власного досвіду описав широкі можливості наочного навчання дітей майже на всіх шкільних предметах. Він наголошував, що педагогу лише потрібно вдало дібрати завдання для учнів і дозволити їм максимально зреалізувати свою творчість, і кожен із предметів оживе по-своєму у свідомості учнів. На уроках літератури освітянин пропонував використовувати ілюстрування творів [16, с. 24]. Він наголошував, що дитина, яка намалювала того чи іншого героя, значно краще запам’ятає його та зможе у майбутньому достовірніше відтворювати сюжет твору. Ще більш важливим, на переконання автора статті, є використання наочності під час вивчення географії. Учитель пропонував колегам давати учням змогу створювати власні ландшафтні комплекси із пластиліну або іншого еластичного матеріалу [16, с. 25]. За таких умов діти самі могли зробити власні гори, рівнини, річки, шукати кращі можливості для побудови мостів, будувати штучні острови з картону тощо.

Місцевий педагог Я. Риженко звертав увагу, що в закордонній педагогічній практиці наочне навчання впроваджувалося ще за епохи Відродження. Він цитував Я. Коменського, А. Дістервега як провідних прихильників такого методу. Хоча для встановлення історичної справедливості вчитель зазначав, що наочне навчання, яке так активно обстоювали педагоги в Російській імперії на початку ХХ ст., не було цілком новим для вчителів країни. Він наводив приклад монаха Каріона Істоміна,

який ще у XVII ст. написав ілюстрований буквар [15, с. 14]. Це був прорив у східноєвропейській педагогіці, який можна порівняти лише з виходом "Світу чуттєвих речей у картинках" Я. Коменського. Тому Я. Риженко розглядав наочне навчання як повернення до власних традицій, якого не слід боятися як чужого, а, навпаки, потрібно широко запроваджувати в освітній практиці. Педагог стверджував, що тільки "наочне навчання допомагає вчителям нести школу в життя" [15, с. 15].

Навчальна цінність наочності підкреслювалася і її потужним виховним потенціалом. Учителі наголошували, що "наочність є найкращим засобом пропаганди" [12, с. 12]. Тому в роки Першої світової війни вона мала значний вплив на формування патріотичних почуттів учнів.

Висновки. "Педагогический журнал..." став прикладом освітнього ентузіазму та непереможної відданості своїй справі, яку продемонстрували педагоги Полтавської губернії у складні часи Першої світової війни та Національної революції. Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що заснування "Педагогического журнала..." – непересічна подія для вчителів Полтавщини. Вони отримали можливість постійного ознайомлення з найновішою інформацією в галузі освіти та висловлювати власні думки й пропозиції на сторінках спеціалізованого видання. Переконані, що зміст журналу відповідав інтересам більшості вчителів регіону, які могли ознайомитися в ньому з нормативними нововведеннями в навчально-виховному процесі, долучитися до обговорення найгостріших питань, що турбували інтелігенцію губернії, порівняти освітні реалії Полтавщини із ситуацією в інших регіонах країни. Таким чином, вихід друком "Педагогического журнала..." слід розглядати як безпрецедентну подію в освітній історії Полтавщини, що заклала фундамент традицій місцевої педагогічної періодики та водночас слугує невичерпним джерелом для її розвитку у майбутньому.

Перспективи подальших досліджень. Проведена розвідка не вичерпує всіх можливостей дослідження "Педагогического журнала...". Глибшого опрацювання потребує питання впливу журналу на розвиток освіти на Полтавщині, зв'язків видавців із освітянами губернії. Важливо проаналізувати місце "Педагогического журнала..." серед педагогічної преси України у складі Австро-Угорської чи Російської імперій на початку XX ст. Предметом нових розвідок можуть стати авторські або тематичні статті та загальні освітні тенденції, що простежуються у них, тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. А. Б. Из воспоминаний и бесед по поводу детского театра в начальной школе / А. Б. // Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии. – 1915. – № 2. – С. 21–28.
2. Анастасьев Н. С Новым годом / Н. Анастасьев // Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии. – 1915. – № 1. – С. 2–4.
3. Библиографическая заметка // Полтавские епархиальные ведомости. Часть официальная. – 1914. – № 48 (30 ноября). – С. 2687–2692.
4. Земська друкарня // Журнали позачергового Полтавського Губернського Земського зібрання 20–23 червня 1917 року. – Полтава. – 1917. – С. 14–15.
5. Издание педагогического журнала // Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии. – 1915. – № 1. – С. 14–15.
6. Клепко С. Попередник "Постметодики" / С. Клепко, Н. Ялівець // Постметодика. – 1993. – № 3. – С. 53–54.
7. Лавріненко О. Творчий розвиток і опанування педагогічної майстерності в Україні (1917–1919 рр.) / О. Лавріненко // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2010. – № 4. – С. 101–110.
8. Материальное положение учащихся // Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии. – 1915. – № 3. – С. 43.
9. П. Д. Похороны учительницы / П. Д. // Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии. – 1915. – № 2. – С. 65.
10. Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии. – 1917. – № 4. – С. 1.
11. Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии. – 1915. – № 10. – С. 1.
12. Педагогический музей // Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии. – 1915. – № 1. – С. 11–13.
13. Педагогическое бюро // Отчет Полтавской Губернской управы за 1913 год. – Полтава, 1914. – Вып. 1. – 341 с.
14. Полтава, август 1914 года // Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии. – 1914. – № 1. – С. 2–5.
15. Рыженко Я. Наглядное преподавание / Я. Рыженко // Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии. – 1915. – № 3. – С. 13–17.
16. Учитель К. О применении рисования и лепки в начальной школе / Учитель К. // Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии. – 1915. – № 1. – С. 23–27.
17. Учительница. Недостаток школ / Учительница // Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии. – 1915. – № 3. – С. 44–45.

Цитувати: Пилипенко В. В. Перший освітній журнал Полтавщини (до сторіччя заснування "Педагогического журнала для учащихся народных школ Полтавской губернии" (1914–1918 рр.) / В. В. Пилипенко // Постметодика. – 2014. – № 3. – С. 40–46.

© В. В. Пилипенко, 2014. Стаття надійшла в редакцію 26.05.2014 ■